

„EURÓPAISÁG” – A NEMZETI ÉS AZ EURÓPAI IDENTITÁS KÖLCSÖNVISZONYÁRÓL

2015. október 8.

Kovács János politológus
vezető elemző, Iránytű Intézet

Az elemzésben a nemzeti és az európai identitás kölcsönviszonyára koncentrálok, miközben törekszem arra, hogy tömören bemutassam a két azonosságtudat-kategória – a vizsgált kérdéskör szempontjából releváns – vonásait, tartalmi alapvetéseit. Igyekszem rávilágítani, hogy a nemzeti önazonosság és az európai identitás ezer szállal kötődik egymáshoz: az azonosságtudat e két szintjét kevéssé az egymásnak ellentmondó, konkuráló viszony jellemzi, azok sokkal inkább egymásból merítő, illetve egymásra építő jellegűek. Kifejtem majd, hogy az „identitás-építés” politikai-institucionalista modellje aligha lehet sikeres, ha hiányoznak azok a közös civilizációs, kulturális értékek (fundamentumok), melyek összetartják Európa különböző népeit. Munkám során árnyalni kívánom azt a közkeletű szemléletet, mely az európai identitást az uniós állampolgári identitással azonosítja. Egyúttal törekszem arra, hogy világossá tegyem: az európai civilizáció kulturális-tradicionális, értékbeli vívmányain alapuló, sokszínű, s mégis egységes európai identitás nélkül nincs erős Európa.

Kulcsszavak: európai identitás, nemzeti identitás, európai integráció, európaiság, kereszténység

In this paper I try to analyze the nature of the connection between the European and national identities. I'd like to give a short overview of the main aspects and characteristics of these two types of collective identity categories. I wish to prove that the national and European identities are strongly connected, and the two sorts of identities are rather complementary, than rival to each other. The author believes that the political-institutional model of „identity-building” cannot be successful without the common fundamental values and cultural heritage of the European civilisation. One of the goals of this article is to show that the European identity is not (yet) equal to the concept of civic loyalty towards the EU, and to emphasize that only a firm base of varicoloured, yet common values and acquisitions are able to create the terms of a strong and self-confident Europe.

Keywords: European identity, national identity, European integration, Europeanity, Christianity

Az identitástudat és az identitás rétegződése

Hazánk európai uniós integrációja óta itthon is egyre nagyobb hangsúlyt kap a nemzeti és az európai identitás mibenlétének, egymáshoz való viszonyának kérdése. Az Európába irányuló migrációs hullám közepette a kontinens jövőjéért aggódók egyre gyakrabban teszik fel a kérdést: vajon Európa képes-e megőrizni saját identitását, kulturális önazonosságát? De mit is értünk *európai identitás*, s mit *nemzeti öntudat* alatt? A fogalmi keretek körüljárása során – az európai nemzetfejlődés gondolati konstrukciói közötti főbb eltéréseket ismertetve – a két kollektív identitáskategória tartalmát veszem górcső alá.

Az ember természetéből adódóan közösségi lény. A közösséghez való tartozás meghatározó élmény az egyén számára. Az ember élete folyamán számos szerepet elsajátít, több közösségnek is tagjává válik. A személyiség-fejlődés stádiumainak minőségét és irányait, a szocializációs folyamatot döntően a mikro- és makrokörnyezetben (szűkebb: pl. család; és tágabb: pl. társadalom) tapasztalható minták határozzák meg. Minden közösségnek megvannak a maga funkciói, keretei, szabályai és határai. A közösség minden tagjának megvan a maga helye, szerepe az adott közösségben: bizonyos jogokkal bír és kötelezettségekkel viseltetik a közösség irányában. A közösség nem egyszerűen életteret vagy cselekvési teret jelent az egyén számára, de egyszersmind értelmezési kategóriát is. Minden közösség rendelkezik konvenciókon nyugvó érték- és szabályrendszerrel, vagyis olyan elemekkel, melyek meghatározó jelentőségűek az egyén szocializációja, közösségi, társadalmi lényvé válása tekintetében. A közösség tagjait kölcsönös érdekek, értékek fűzik össze. Az egyén a szocializációs folyamat során ezekkel az értékekkel, szabályokkal azonosul.

Maga az identitás is azonosságtudatot jelent, miként Pataki Ferenc szociálpszichológus írja: *„Az identitás azonosságtudatot jelent, az egyén közösségben elfoglalt helyét. Sokféle identitás létezhet: foglalkozási, nemi, családi, nemzetállami, stb. identitás, attól függően, hogy az egyén milyen közösségek tagja... Az identitás a személyiségnek nevezett konstrukció és a társadalmi struktúra közé elhelyezhető közvetítő kategória, amely az egyén-társadalom viszonyt reflexív módon és szimbolikus formákban építi fel.”*¹ Szintén érdekes lehet számunkra a Jonas Frykman általi megközelítés, mely szerint az identitáson *„kulturálisan közvetített személyiségjegyeket kell érteni... habitust, hajlamot... Ezt a tudást az a diskurzus alakítja, amely a hétköznapi nemzeti, és kulturális mintáiról lefolyik.”*² Ez utóbbi definíció azért is oly lényeges, mert megállapítja, hogy az identitás kultúrába ágyazott.

¹ Pataki, 1986: 9.; idézi: Koller, 2006: 45-46.

² Koller, 2006: 46.

Az identitástudat egy összetett fogalmi, érzelmi és értelmező rendszer, mely vertikális és horizontális dimenzióval rendelkezik. Mindkét virtuális tér fontos szocializációs, pszichológiai, értelmező és emocionális jelentőséggel bír. *„Az önmeghatározás vertikális mozzanataként az egyén elhelyezi magát a lépcsőzetesen emelkedő (vagy koncentrikus körökként táguló) társadalmi erőterben, tisztázza, hogy milyen kapcsolatot, milyen kötődéseket épít ki (vagy fogad el) a társadalmi közösségek különböző szintjeivel, kezdve a családdal a lokális, szakmai stb. csoportokon, a vallási (felekezeti) és nemzeti közösségen át egészen az emberiségig. [...] A „térbeli” identitás másik – „horizontális” – megközelítési módja arra törekszik, hogy a fenti közösségekhez való viszony „egymás mellett” elhelyezkedő különböző „színtereit”, dimenzióit (a csoport-hovatartozás értelmi-érzelmi megélését, a csoportönképet, a kulturális és a vallási identitástudatot stb.) mutassa be.”³* Ekképpen válik érthetővé, hogy ezek az identitásrétegek milyen módon strukturálják az egyén tudatszerkezetét, szociális magatartását, önképét és a különböző társadalmi entitásokhoz való viszonyát. A nemzeti identitás összefüggései is e „virtuális” szisztémába helyezve értelmezhetők leginkább. Az előbbiekből is látható, hogy egy meglehetősen összetett és szüntelenül formálódó szisztémáról van szó, mely számos érdekességgel szolgálhat számunkra.

Az európai és a nemzeti öntudat fogalmi keretei, a nemzetfejlődés eltérő útjai Európában

Talán úgy definiálhatnánk megfelelő módon az európai identitás fogalmát, hogy az nem más, mint egy olyan kollektív tudat, mely „Európával”, az európai civilizáció értékeivel, vívmányaival való azonosulást követel meg, illetve a sokszínű európai kultúra és hagyományok felett érzett büszkeséget feltételez. Tehát az identitásnak egy olyan formájáról van szó, mely a nemzeti öntudatnál magasabb szintű identifikációt teremt, ugyanakkor nem választható el az európai talajban gyökerező nemzeti önazonosságtól. Európa nem pusztán egy földrajzi fogalom, Európa kultúráját, értékmezőjét, közös történelmet, és bizonyos fokú sorsközösséget is jelent. Ez a közös értékrend, mely összeköti az európai nemzeteket, az antik filozófia mellett (és részben általa megtermékenyített) keresztény hagyományokból ered, s az európai történelmi fejlődés különböző stádiumaiban kialakult felismeréseken, gyakorlatokon, tradicionális konvenciókon nyugszik.

A nemzeti identitás egy kollektív azonosságtudat, mely az egy nemzethez tartozó egyének sajátja, s amit olyan értékmező jellemez, mint a közös nyelv, a közös nemzeti kultúra, a közös történettudat és történeti hagyományok, a nemzeti vívmányok felett érzett büszkeség, a nemzeti

³ Gereben, 1999: 58.

összetartás és összetartozás-tudat erőssége. Pataki Ferenc meghatározása szerint „A nemzeti identitás én-rendszerünknek az az összetevője, amely a nemzeti-etnikai csoporthoz (kategóriához) tartozás tudatából és élményéből származik – ennek minden értékelő és érzelmi mozzanatával, valamint viselkedési diszpozíciójával egyetemben”.⁴ A közös azonosságtudat nemcsak összetart, de – mint minden közösség-, illetve csoportformáló tényező – egyben el is határol, hiszen „az emberek önazonosságukat másokkal szemben, a velük való összehasonlítás folyamatában értelmezik; az identitás alapvető jellemzője tehát, hogy az azonosításnak csak mindig valamivel szemben van értelme”.⁵ Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a nemzeti közösségek közti határvonal teljességgel átjárhatatlan volna, vagy azt, hogy a különböző nemzeti közösségek, illetve azok tagjai között ne jöhetnének létre különféle kölcsönös relációk. Ezekben az esetekben beszélhetünk az identitások halmozódásáról, valamint rétegződéséről. Clifford Geertz⁶ szerint ahhoz, hogy egy ország lakossága nemzetként definiálhassa önmagát, szüksége van egy – a kollektív identitást előmozdító – kohéziós eszmére, azonosságtudatra, csoportlojalításra vagy egy mindenki által elismert és tisztelt (erős legitimitású) uralkodóra.⁷

Köztudott, hogy a rendi társadalom felbomlásáig csak nemesi nemzetről beszélhetünk, hiszen a kiváltságokat, születési előjogokat, s ekképp a politikai jogokat a nemesi rendek birtokolták (most tekintsünk el a szabad királyi városok polgárainak, illetve a kollektív nemességgel bíró területeknek juttatott privilégiumoktól, hiszen ezekben az esetekben nem egyénileg gyakoroltak nemesi jogokat, illetve kiváltságokat), tehát ők alkották a „corpus politicum” szféráját. Vagyis e korszakban nemzeti identitás helyett csak rendi csoportok identitásáról beszélhetünk, melyek jól elhatárolódtak egymástól. Az integrált nemzeti közösség születésének tehát előfeltétele volt a rendi társadalom felbomlása, valamint a felekezeti megosztottságon való felülemelkedés.⁸ A nemzethez való tartozás (mint az összetartozás kifejeződése, a közös kollektív tudat manifesztációja) elemi erejű élmény volt a XVIII-XIX. századi ember életében: „A XVIII-XIX. század fordulóján vált a nemzet Európában a közakaratot megtestesítő és a népszuverenitást birtokló közösség szinonimájává, amelyért a halandó individuum köteles volt mindent megtenni, szükség esetén akár életét is feláldozni.”⁹

A nemzetfejlődés eltérő útját járták be Európa különböző történeti régióinak nemzeti közösségei. A két nemzetkoncepció, az államnemzet és a kultúrnemzet modellje más-más módon magyarázza

⁴ Pataki: *Magyar Tudomány*, 1997. 2. sz. 177.: idézi: Gereben, 1999: 56-57.

⁵ Koller, 2006: 50.

⁶ filozófus, antropológus, a társadalomtudományok professzora

⁷ Geertz: *Darabokból álló világ – A kultúra és a politika térképének megváltozása.* (2001) – Karádi Éva fordítása: *Magyar Lettre Internationale*, 49. szám, 2002. nyár):

<http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre49/geertz.htm>

⁸ Ring, 2004: 28.

⁹ Uo.

az adott nemzethez, illetve államhoz tartozás kritériumait. Előbbi – elnevezéséből adódóan – inkább politikai-instrumentális, utóbbi döntően kulturális-morális elvárásokat fogalmaz meg. „*Ha a politikai dimenziót részesítjük előnyben, akkor az állampolgárság jogi státusa és az attól elválaszthatatlan szövevényes intézményrendszer lesz a nemzet meghatározásának döntő elméleti kerete. Ha a kulturális dimenziót választjuk, akkor a nemzeti csoportban elfoglalt tagság meghatározó szempontjai jogilag felpuhulnak, s a születés, az anyanyelv, a kulturális normák és értékek elfogadása válik meghatározóvá, amivel szükségképpen együtt jár a nemzet meghatározásának olyan megközelítése, amely felértékeli a pszichológiai és erkölcsi szempontok alapján szerveződő közösségi kötelek szerepét.*”¹⁰ Az államnemzet koncepció (vagy territoriális állammodell) esetén a kulcsfogalmak az állam területe, illetve az állampolgárság: „*A modern territoriális államokban a közösségi tagság egy pontosan körülhatárolt területhez kötődik.*”¹¹ Az állam minden állampolgárnak azonos jogokat garantál, a jogegyenlőség és az adott országhoz való tartozás állnak az államnemzet modelljének középpontjában, függetlenül a nyelvi, etnikai, kulturális hovatartozástól. Jó példa erre a francia vagy a brit állammodell, illetve nemzetfogalom. Előbbivel ellentétben a kultúrnemzetet (vagy etnikai-kulturális állammodellt) főként az etnikai, kulturális, nyelvi közösség jellemzi. A kultúrnemzet-koncepció – Olaszország és Németország kivételével (bár inkább történeti példaként alkalmazható, ma már kevésbé releváns) leginkább a közép- és kelet-európai országok sajátja. A kultúrnemzet kategóriája manapság egyre inkább történeti kategória, mivel Európa-szerte „meghaladottá” vált, illetve a globalizációval járó hatások (kulturális folyamatok, migrációs tendenciák, új identitásképző orientációs pontok, stb.) kikezdték annak alapjait. Egry Gábor a nacionalizmus fogalmi megközelítéseit vizsgálva találóan írja, hogy „*a nacionalizmus nem politikai ideológia abban az értelemben, ahogy a liberalizmus vagy a szocializmus annak számít. Ám hozzájuk hasonlóan nagyon is van mozgósító ereje és célkitűzésrendszere is. Éppen az előbbi jelenti a nacionalizmus lényegét, a politikai mozgósítást a nemzet nevében. Ennek megfelelően a nacionalizmus egyúttal mozgalom is, vagy legalábbis annak csírája: a készség arra, hogy valaki a nemzet nevében és érdekében fellépjen.*”¹² A nacionalizmus két válfaja között elsősorban azt a lényeges distinkciót kell megtennünk, hogy az egyik „*a nemzetet mint az alkotmány által egyesített állampolgári közösséget, a másik pedig mint a kultúrában testet öltő „nemzeti szellem” konstruálta kulturális közösséget tételezi.*”¹³ Ez a különbség Európa egyes régióinak történeti fejlődése kapcsán kiválóan megfigyelhető, a nemzet- és nemzetfogalom-fejlődés (történeti) kategóriái mellett a jelenkor társadalmi-politikai folyamataira is kihatással van. Bár a nemzetfelfogások közti – történeti, társadalomfejlődési különbségekből fakadó –

¹⁰ Örkény-Székelyi-Csepeli-Poór-Várhalmi, 2007: 25.

¹¹ Koller, 2006: 58.

¹² Egry, 2010: 28.

¹³ Schlett, 2004: 438.

eltérések némileg megnehezítik a nemzeti-európai kategóriapár tartalmának átfogó, „összeurópai” értékelését, illetve egy analitikus skálán való komparatív elhelyezését.

A nemzetteremtésben kulcsszerepet játszó nacionalizmus (illetve annak két fő fajtája, a fentebb tárgyalt társadalomfejlődési keretekbe illeszthető államnacionalizmus és a kultúrnacionalizmus) ideológiája mellett megjelent, majd a XX. század második felétől (főként Nyugat-Németországban) egyre meghatározóbb szerepet kapott az ún. alkotmányos patriotizmus. Utóbbi az azonosulásnak egy új, a nacionalizmust nélkülöző konstrukcióját hívta életre, mely az alkotmány szellemével, a demokrácia és jogállamiság értéktartalmú többletével a politikai közösség kollektív identitásának egy újfajta dimenzióját teremtette meg. Az alkotmányos patriotizmus tézisének – melyet a fogalom megalkotója, Dolf Sternberger még más jelentéstartalommal töltött fel – Jürgen Habermas vázolta fel a '70-es években a németek számára mint új „nemzettudatot” (a nemzeti gondolat baloldali-multikulturális alternatíváját) nyújtó ideológiai konstrukciót.¹⁴ Az alkotmányos patriotizmus megtermékenyítően hatott az európai integráció továbbfejlesztésének gondolati alapkonstrukciójára is.

Az intézményes szinten újradefiniált európai identitásnak az 1970-es évektől egyre inkább meghatározó alkotóelemévé vált a multikulturalizmus eszméje, mely a kulturális pluralizmust, a társadalmi integrációt és a fentebb említett alkotmányos patriotizmust igyekezett a hagyományos kollektív öntudatformáló keretek fölé helyezni. Ez a törekvés fokozottan érvényesült azon államokban, melyekben a migráció folytán egyre számottevőbbé váltak a bevándorló közösségek, illetve az általuk alkotott szubkultúrák. A multikulturális modellnek azonban az utóbbi időszakban egyre több negatívuma kerül felszínre. Ha górcső alá vesszük azokat a területeket, ahol a társadalmi integráció kudarcot vallott, akkor mindenekelőtt a fogadó ország hivatalos nyelvének elsajátítása, a munkaerő-piaci integráció, a közösségi együttélés szempontjából fontos magatartásformák és kulturális minták betartása körüli problémák kerülnek felszínre.

Az EU fokozatos bővítésével és az együttműködés mélyítésével párhuzamosan számos kutató egyre nagyobb hajlandóságot mutat arra, hogy Európát az Európai Unióval, az európai identitást az uniós állampolgári identitással azonosítsa, holott a politikai-intézményi tényező csupán egyetlen szempontnak tekinthető. Európa több mint pusztán földrajzi tér, vagy politikai-gazdasági konstelláció, az országok közti együttműködés bármilyen fajtáját és minőségét testesítse is meg. Európa népei nem alkotnak egy nemzetet, vallási, kulturális szempontból sem homogének, de egy civilizációs közösségből, egy „európai családból” nőttek ki. Európának van közös történelme, még ha ez olykor a nemzetek, felekezetek, vagy egyéb csoportok közötti viszályok, háborúk képében

¹⁴ Joób Kristóf: Az el nem múlt múlt – Francois Furet, Ernst Nolte és a német történelevita: http://kommentar.info.hu/iras/2011_5/az_el_nem_mulo_mult_francois_furet_ernst_nolte_es_a_nemet_tort_enezvita

jelent is meg. Éppen ezért nem elégedhetünk meg azzal, hogy az európai identitás kulcselemét egyesek intézményi szintre kívánják redukálni.

Az Európai Unió sajátos képződmény: több mint egy kormányközi együttműködés, de kevesebb, mint egy föderatív állam. Talán e tényező – valamint a távolság és az eltérő primer értékorientációk – miatt oly nehézkes az állampolgári lojalitás megteremtése. Az európaiság, az európai közös örökség, az európai fejlődés sajátosságai mindenesetre összekötik Európa népeit, még akkor is, ha szubjektív érzésünk alapján időnként több különbséget látunk, mint ahány hasonlóságot. *„Európa államai [...] különböző nemzeti történelemmel, az egyes vidékek más és más földrajzi adottságokkal, kulturális hagyományokkal és szimbólumrendszerrel rendelkeznek. Mindezek ellenére sokan egyetértenek abban, hogy a nyugati kereszténység, a reneszánsz és a humanizmus, a reformáció, a felvilágosodás, a kapitalizmus és a városfejlődés, a demokrácia és a jogállamiság, és az emberi méltóság védelme „európaiságunk” közös alapjai.”*¹⁵ Az (intézményes) európai identitás megteremtésének egyik fontos eszköze volt az „uniós polgárság” vagy „európai állampolgárság” létrehozása, melyet a Maastrichti Szerződés 8. cikkelye vezetett be, majd a későbbi közösségi dokumentumok fejtettek ki egyre részletesebben. Ennek az aktusnak kiemelkedő szerepe volt/van az intézményes Európa iránti „állampolgári” lojalitás kialakításában, ami fontos legitimációs bázist adhat az EU számára. *„Az uniós polgárok identitástudata az Európai Unió léte és jövője szempontjából kulcskérdés. Éppúgy, mint bármely demokratikus politikai közösségben, az Európai Unióban is az egyének lojalitásától függ a politikai és az intézményes struktúrák legitimitása.”*¹⁶ Ezt az azonosságtudatot hivatott megteremteni a közös európai szimbólumrendszer is, mely az egyes államok szimbólumrendszerének mintájára (zászló, himnusz, közös ünnep, közös pénz, jelmondat) lett megalkotva: az EK, majd az EU az integráció mélyülésével párhuzamosan létrehozták a közösséghez való kötődés strukturális és szimbolikus elemeit.¹⁷

Ha az Európai Unió és a nemzetállami szint közötti, regionális identitások szintjét vizsgáljuk, különös, hogy a térség népeinek bizonyos fokú „történelmi sorsközössége” nem alakított ki egy erős közép-európai identitást. A történelmi sérelmek, a kölcsönös gyanakvás, a gazdasági versengés és a nyugati mintakövetés a közös érdekek és a hasonló társadalomfejlődési pálya ellenére éket vernek ezen államok közé. A Visegrádi Együttműködés országai (V4-ek) ugyan képesek voltak felmutatni közös sikereket, de a kormányközi koordináció szintje messze elmarad attól, ami lehetővé tenné az Európai Unión belüli hatékony érdekérvényesítést, esetleg egy szorosabb politikai-gazdasági összefogást. A történelmi sérelmek által táplált kölcsönös bizalmatlanság

¹⁵ Koller, 2006:119-120.

¹⁶ Koller, 2006: 120.

¹⁷ Koller, 2006: 121.

tovább mérgezi a szomszédos országok egy részével a kétoldalú kapcsolatokat. A térség országaiban a nemzeti identitás szintén sarkalatos eleme a nemzeti küldetéstudat, ami a történelem folyamán gyakran a vezető szerepért folyó vetélkedés és évszázados küzdelmek képében manifesztálódott, s a nemzet által „vállalt” küldetést másokkal, egyéb külső erővel, riválisokkal szemben kellett érvényre juttatni.¹⁸ Ez a felfogás történeti küldetéstudatot adott az egyes nemzeteknek, nacionalista mozgalmaknak, miközben – szükségszerűen – őket vertek a közép-európai térség egyes nemzeti közösségei közé. Ennek a kollektív „küldetésnek”, „hivatásnak” magyar részről a trianoni béke után egészen az államszocialista rendszer kiépítéséig még hangsúlyosabb elemét képezte a külhoni nemzetrészek iránti felelősségérzet. A szocializmusban a lenini nemzetiségpolitika (a nyelvi, egyéni jogok biztosítása a szocializmust építő demokratikus centralizmus és a párt vezetését elfogadó kisebbségeknek) mellett az automatizmus elvét tartották szem előtt, *„amely szerint az osztályharcra a nemzeti ellentétek is eltűnnek illetve a nemzetiségi kérdés minden ország belügye, hiszen a szocializmushoz való viszony felülírja a nemzeti különbségeket. Az elit pedig nem nemzeti identitásokkal, hanem kommunizmus iránti elkötelezettséggel bír.”*¹⁹ A rendszerváltozást követő kormányzatok eltérő koncepciókkal rendelkeztek – ha ugyan rendelkeztek – a nemzetpolitikai kérdések rendezésének irányába mutató lépések megtételének módjáról, szükségességéről, illetve a magyar állami szerepvállalás kívánatos mértékéről.

Az utóbbi időszakban az európai integráció további mélyítésével (ami részben az EU-projekt továbbviteléből adódik, részben pedig a pénzügyi-gazdasági válságra adott közösségi válaszlépések szükségességével, újabban a migrációs nyomással igyekeznek azt igazolni egyes politikai vezetők) egyre hangsúlyosabb kérdéssé válik a nemzeti szuverenitás, a nemzetállamok további szerepének, létjogosultságának kérdése. Egry Gábor identitáspolitikával és nemzetfelfogással foglalkozó kötetében felteszi a kérdést: *„Az állami szuverenitás tartalmát folyamatosan átalakító, korábban nemzeti felségterületnek számító szakpolitikákra befolyást gyakorló, azokat mindinkább meghatározó, olykor szinte teljesen átvevő Európai Unió minden korábbinál egyértelműbben szegezi nekünk a kérdést: mi lesz a nemzet és a nemzetállam sorsa a jövőben?”*²⁰ Ez a kérdés még ma is nyitott, ráadásul az EU-tagállamok vezetői jóval kisebb jelentőségű, de a nemzetállami szuverenitást ugyancsak korlátozó kérdésekben sem képesek egységes álláspontra helyezkedni, miközben a válság elhúzódása kontinensszerte hozzájárul az euroszeptikus politikai pártok, mozgalmak erősödéséhez.

¹⁸ Miként erről Bibó István is beszámolt a „Kelet-Európai kisállamok nyomorúsága” okait vizsgálva.

¹⁹ Bárdi–Fedinec–Szarka (szerk.), 2008: 296.

²⁰ Egry, 2010: 12.

Európa és a kereszténység

Számunkra, magyarok számára azért is oly nagy fontosságú Európa és a kereszténység viszonya, mert az államalapítás (területi állam, nem nomád állam) egybeesett a kereszténység felvételével, ráadásul Magyarország földrajzi elhelyezkedéséből adódóan egy civilizációs törésvonal határmezsgyéjén helyezkedik el, Nyugat és Kelet, katolicizmus és ortodoxia, történetileg pedig gyakran pogány és keresztény között. Ha néhány gondolat erejéig visszatérünk Európa, a nyugati civilizáció vívmányai és a kereszténység közötti viszonyra, akkor érdemes megemlítenünk, hogy az európai integráció letéteményesei között a legmeghatározóbb szerepet kereszténydemokrata politikusok (Alcide de Gasperi, Konrad Adenauer, Robert Schuman) játszották (Schuman volt francia külügyminiszter 1950. május 9-i nyilatkozata után ünnepeljük az „Európa-napot”), akik maguk is úgy vélték, hogy Európa és a keresztény kultúra elválaszthatatlanok egymástól. *„A demokrácia a kereszténységnek köszönheti létét... a kereszténység minden ember természettől való egyenlőségét hirdette... Egy keresztényellenes demokrácia olyan karikatúra lesz, amely vagy zsarnokságba, vagy anarchiába süllyed.”*²¹ A néhai magyar miniszterelnök, Antall József (akiről az Európai Parlament egyik új épületszárnyát is elnevezték) többször is hangot adott azon meggyőződésének, miszerint *„egyszerűen arról van szó, hogy Európában az ateisták is keresztények. Európa kereszténysége kultúrát, etikát, szemléletet jelent.”*²² Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Európában az egyház és az állam ugyan szét van választva egymástól, és ennek megfelelően mindenki szabadon választhatja meg, és gyakorolhatja hitét, de Európa kulturális hagyatéka, az európai civilizáció vívmányai elválaszthatatlanok a keresztény értékektől és az európai kultúrkörben szocializálódó polgárok többségének gondolkodásmódjától. Ezt az álláspontot azonban többen is vitatják. Jól mutatják ezt azok a viták, melyek az Európai Alkotmánytervezet szövege kapcsán a keresztény örökségre való hivatkozás körül bontakoztak ki, s mely megosztotta az EU tagállamait is. *„2004 májusában az Isten, a kereszténység vagy a zsidó-keresztény örökség említése mellett érveltek a lengyel, olasz, cseh, szlovák, máltai, portugál és litván külügyminiszterek, miközben a francia és belga politikusok pedig hevesen ellenkeztek. Szerintük ezen szavak beemelése kirekesztő lett volna az egyéb vallás hívei és a nem vallásosak irányában. A magyar kormány álláspontja a kivárás volt.”*²³ Martonyi János (volt) külügyminiszter a Római Szerződés aláírásának 50. évfordulója alkalmából a Heti Válaszban megjelent cikkében ezt írja: *„Azt talán nem szükséges bizonyítani, hogy Európának szüksége van*

²¹ Tuka, 2009: 113.

²² Antall, 1993: 17.; idézi: Antall József Emlékezete. Politikai elemzések. III. évfolyam 6. szám (4. kiadás). Író Gergely Alapítvány, Budapest, 2003. december (4. utánnomás: 2007. április) 17.

²³ Tuka, 2009: 115.

saját erejére, annak ellenére, hogy az egyik súlyos európai gond éppen az, hogy saját magunk identitását vonakodunk elismerni, és azt hisszük, hogy egy erkölcsi és kulturális vákuummal tudunk toleráns, befogadó közeget teremteni.”²⁴ Ebben az olvasatban az Európai Unió alapvető értékei között szereplő „tolerancia” kiterjesztő értelmezését vallók egy kulturálisan „neutrális” közeget kívánnak létrehozni, ahol minden polgár saját identitását, közösségi azonosságtudatát minél teljesebben megélheti, így teremtve „egységet a sokféleségben”. Ennek az elképzelésnek van egy erős antitézise, aminek középpontjában az a felismerés áll, miszerint csak egy erős, értékeit, hagyományait, identitását őrző közösség lehet elég vonzó ahhoz, hogy integráljon. Érdeemes megfogalmaznunk azt a kérdést is, vajon milyen tényezők állhatnak annak a jelenségnek a hátterében, hogy a multikulturalizmus eszméje által megtermékenyített közpolitikai megoldások nem vezettek eredményre, sőt a nyugati országok rosszabb eredményeket érnek el a társadalmi integráció frontján, mint néhány évtizeddel korábban, aminek egyik fokmérője a második, harmadik, negyedik generációs bevándorlók (kulturális) gyökerkeresése, perspektíva-nélkülisége, radikalizálódása. Ennek kapcsán érdemes felidézni, hogy 2011 februárjában, a negyvenhetedik müncheni biztonságpolitikai konferencián mondott beszédében a brit kormányfő, David Cameron hangot adott azon véleményének, miszerint az Egyesült Királyságnak erősebb nemzeti identitásra van szüksége ahhoz, hogy megakadályozza polgárainak a különböző szélsőségekhez való fordulását, külön hangsúlyozva az iszlamista szélsőséget.

Európai identitás-kutatás

Az európai identitás-kutatásoknál meghatározó kérdés, hogy mely értékeket tekintünk az európai identitás alappilléreinek. Már az is problémákat vet fel némely esetben, hogy magát „Európát” definiáljuk, hiszen sokféle szempont, történelmi örökség, politikai irányvonal konkurál, ütközik egymással. A „földrajzi” és a „kulturális” Európa két különböző fogalom, melyek határai a történelem során – territoriális-politikai értelemben – gyakran közeledtek egymáshoz, máskor távolodtak. *„Melyik Európáról beszélünk tulajdonképpen? Az Európai Unióról, a gazdag országok szűk köréről, a keresztény Európáról, vagy éppen csak az Unión belüli francia-német érdekszövetségről?”*²⁵ – teszi fel a kérdést Ságvári Bence. Az uniós „identitás-építés” fontos állomásának tekinthető 1973, amikor megszületett a közös európai identitás első hivatalos deklarációja, melynek alappillérei a *közös örökség* és közös érdekek, a harmadik világ országait érintő közös cselekvésekért való felelősségvállalás, valamint az európai integráció folytatása

²⁴ Az idézet Martonyi János „50 év és ami azután következik” című írásából való: *Heti Válasz*, 2007. március 22., 60-61.

²⁵ Ságvári Bence: *Létezik-e európai identitás? Kisebbségkutatás*, 1999. 1. szám (Szemle a hazai és külföldi irodalomból: Koivumaa, Katarina: *Europe: Several Identities, or One Single Identity? Perspectives*, 1998.10 no. 11-37. Nemzetközi Kapcsolatok Intézete, Prága

melletti elkötelezettség voltak. 1985-ben indult el az a kampány, ami az európai identitás kiépítéséhez hivatott hozzájárulni, s melynek során születtek olyan szimbolikus dolgok, mint a Közösség zászlaja, himnusza, illetve az ún. „Európa nap”.²⁶ Az unióval való azonosulás tudatának megteremtése, az integrációs intézmények iránti állampolgári lojalitás elnyerése e törekvések legfőbb célja. Azonban fel kell tennünk a kérdést: az identitást, az azonosulási folyamatot egy intézményesen, felülről megalkotott konstrukciónak tekintjük-e, vagy inkább egy hagyományokra és már meglévő kollektív (nemzeti) azonosságtudatokra épülő organikus struktúrának. Lehetséges-e bürokratikus eszközökkel identitást teremteni? Lehet Európát – mindenféle spirituális és tradicionális képződménytől megfosztva – kizárólag olyan értékekre építeni, mint például a jogegyenlőség, de akkor is szembesülnünk kell azzal, *„hogya zsidó-keresztény kultúra teremtett talajt erkölcsiségével az egyenlő jogoknak, még ott is, ahol ma a katolicizmus kisebbségben van”*.²⁷

Az Európa-értelmezések és az európai azonosságtudat jellegének elkülönítésénél érdemes megemlíteni a Jean-Marc Ferry francia kutató által felvázolt két kategóriát (az „Európa-diskurzus” két alapmodelljét): a kulturális alapú „tradicionális fundamentalista” és az inkább politikai alapon álló „modernista-konstruktivista” modellt. Míg az előbbi a több ezer év alatt felhalmozott kulturális, morális, filozófiai fundamentumokra épül, addig az utóbbi döntően a politika intézményes szintjére. Az európai identitásról folyó viták során mindig központi kérdés, hogy meddig nyúlnak vissza az európai azonosságtudat gyökerei. Ez azért oly jelentős, mert az erre adott válaszok meghatározzák, hogy mit értünk európai identitás alatt. Az európai identitás három idődimenzióját különbözteti meg Dér Aladár.²⁸ 1.) Az identitás kulturális, kultúranropológiai értelmezését, mely szerint az „európaiság” az antikvitásig visszanyúló (alap)értékei miatt már az ókorban is létezett. 2.) a modernitás, a modern európai politikai gondolkodás kialakulásához, a felvilágosodáshoz, s még inkább a francia forradalomhoz köthető koherens Európa-konceptiók megjelenését. A 3.) koncepció a konkrét európai egységtörekvéseket és ezek integrációs megvalósulását tekinti határkőnek – a második világháború alatti és utáni időszakban. Szécsi Gábor fogalmi meghatározása szerint *„az európaiság eszméje végső soron nem más, mint általános*

²⁶ Uo.

²⁷ Kakasy Judit: Létezik-e európai identitás? Kisebbségkutatás, 2004. 2. szám (Szemle a hazai és külföldi irodalomból: Demesmay, Claire: Les Européens existent-ils? = Politique étrangère, 2003. 3–4. no. 773–787.

²⁸ Dér Aladár: Az európai identitás elméleti alapjai. Politikatudományi Szemle 2005/1. 136. (Dér hivatkozik a következőkre: Wilson-Dussen, 1995; Mayhew, 1998; Bodács, 1992.): 1.

politikai, morális és kulturális alapokon kifejlődő, az autonóm kultúrák közegében megélt sajátos kollektív identitás”.²⁹

Korábban már szó esett az európai identitás-teremtés konstruktivista, illetve fundamentalista elképzeléséről, vagyis arról, hogy tulajdonképpen mely tényezők hívták életre az európai azonosságtudatot. Vasánszki Eszter foglalta össze, hogy a konstruktivista elképzelést vallók (pl. Ernest Gellner, Eric Hobsbawm) szerint a nemzeti érzés „felülről”, mesterségesen megteremtett jelenség: ezáltal az európai azonosságtudat is az intézményi szintről kiinduló intézkedések, kezdeményezések útján hozható létre. Míg ezzel szemben a fundamentalista tézist támogatók (pl. Anthony D. Smith, John Armstrong) úgy vélik, hogy ezen tudati elemek kezdettől fogva jelen voltak a társadalmakban a különböző közösségekhez való meggyökerezett kötődések formájában, tehát a mai identitások lényegében ezek kivetítődései.³⁰ Az európai identitás intézményes, politikai szinten való létrehozásának eszközei pl. az európai állampolgárság intézménye; az uniós intézmények és a polgárok közti távolság csökkentésének szándéka; a közös politikák, melyek az unió polgárainak jólétét hivatottak szolgálni; vagy az Európai Unió szimbólumainak (zászló, himnusz, közös ünnepnap) megteremtése. Mindezen törekvések ellenére nem beszélhetünk napjainkban egységes európai népről, vagy társadalomról. Az európai identitás jelenlegi stádiumában nem teszi lehetővé egy föderatív Európa megteremtését, mert az európai polgárok többsége primer kollektív identitását ma is nemzetek, nemzetállamok keretei között éli meg. Ezt jól mutatta az Európai Alkotmány tervezetének francia és holland népszavazásos elutasítása is. Ráadásul a multikulturalizmusnak a fő társadalomszervezési elvek közé emelésével Nyugat- és Észak-Európa egyes országaiban párhuzamos társadalmak alakultak ki, ahol az Európán kívüli kultúrkörből érkező, nemzeti vagy vallási alapon elkülönülő közösségek zárt kulturális minták mentén élik és szervezik életüket.

Már szó esett arról, hogy az EU iránti szorosabb kötődés, az intézményes Európával való azonosulás kialakulásának egyik kulcseleme, hogy az európai polgárok és az uniós intézményei közötti távolság csökkenjen, valamint az emberek magukénak érezzék az uniós intézményeket, az integrációval elért eredményeket. Ez megmutatkozhat az EP-választásokon való részvételi adatokban és a különféle közvélemény-kutatások során is. A válságok, szociális és biztonsági problémák, krízishelyzetek és a bizonytalan jövőkép nagyban befolyásolhatják ezeket az attitűdöket.

²⁹ Szécsi Gábor: Elit és európaiság, in: Európaiság – Politikai és morális kultúra, szerk. Karikó Sándor, Áron Kiadó, Budapest, 2001: 17-19.; idézi: Vasánszki Eszter: „Mi, európaiak...” – Az európai identitás megléte és kérdőjelei napjainkban. EU Working Papers 3/2002: 72.

³⁰ Vasánszki: „Mi, európaiak...”. EU Working Papers 3/2002: 73.

A nemzeti és európai identitás módozatai – A „magyarság” és „európaiság” fogalmi konstrukciója a közvélekedés tükrében

A magyar nemzethez való tartozásnak különböző jelentéstípusai vannak – miként arról Csepeli is szól –, mégis léteznek olyan elemek (nyelv, kulturális háttér) melyek alapvető fontosságúak a nemzeti önazonosság megélésében. *„Szociológiai vizsgálatok tárták fel, hogy a magyar nemzethez való tartozást odaítélő kategória eltérő jelentéseket hordoz. Az egyik jelentéstípus a születés megváltoztathatatlan ténye által teremtett adottságként fogja fel, míg a másik jelentéstípus a magyar hovatarozást mindenki számára elérhető önbesorolás függvényeként értelmezi. A kettő között található az anyanyelv, a lakóhely, az állampolgárság szerepét kihangsúlyozó jelentések. A különböző kisebbségek meghatározása is számos változatot mutat, akár a többség, akár a szóban forgó kisebbség tagjai által alkalmazott meghatározásokat nézzük.”³¹*

Csepeli György egy 1979-es felmérés³² eredményeit ismertette írja: a legtöbben a nyelvet ítélték domináns tényezőnek (magyar anyanyelvű), ezután következett az állampolgárság (mint jogi kategória), majd az identitásalapú meghatározás (magyarnak vallja magát az illető), a vérségi kapcsolatok (szülei magyarok voltak), a területi kritérium (Magyarországon él), s végül a magyar kultúra ismeretének az elvárása.

A magyar nyelv szerepe elsődleges az nemzeti azonosságtudat fennmaradásában, megélésében. Elsősorban a nemzeti kisebbségekre jellemző a megmaradásra, a nyelv, a kultúra megőrzésére való törekvés. A magyar nyelv szerepe elsődleges az nemzeti azonosságtudat fennmaradásában, megélésében: *„A nyelvi közösséghez való tartozás döntő jelentőségű identitásképző tényező. Az identitást fenyegető korlátozás elsőként rendszerint az anyanyelv szabad használatát gátolja. Egyebek közt ezért oly neuralgikus pont az ún. „nyelvtörvények” kérdése.”³³* Ez a jelenség kiválóan megfigyelhető a szórványban élő magyarság esetében, mely különösen ki van téve az eltűnés, az asszimiláció veszélyének: a magyar kisebbség identitásának feladása helyett megerősíti azt. *„A szórványban, illetve kifejezett kisebbségben élő magyarság viszonylag tartózkodó mind a negatív, mind a közömbös identitástípusokkal szemben: a jelek szerint a körülmények nyomására hajlamos azonosságtudatának inkább megerősítésével, mint feladásával válaszolni.”³⁴* Szociológiai kutatások azt bizonyítják, hogy a nemzeti öntudat erőssége függ a társadalmi helyzettől, az iskolázottság fokától, a vallásosságtól, s egyéb tényezőktől. A vallásosság és az identitástudat összefüggő fogalmak: *„mindkettő a lét alapvető kérdésére keresi a választ, mindkettő fontos szerepet vállal az*

³¹ Csepeli, 1997: 523.

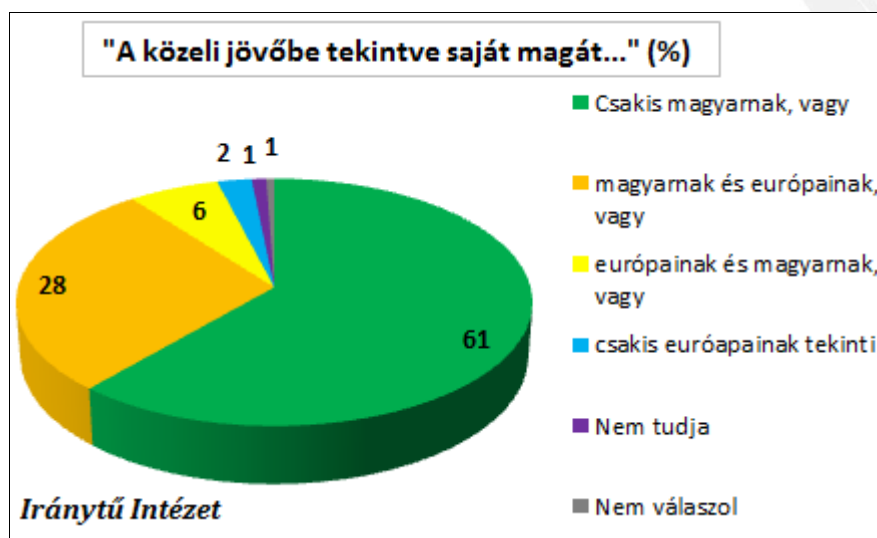
³² Csepeli, 1984: 46-48.

³³ Pataki, 2001: 420.

³⁴ Gereben, 1999: 81.

egyén és az emberi közösségek identifikálásában, kötődései megerősítésében, értékei kifejtésében”.³⁵ A vallásosság a nemzeti identitáshoz hasonlóan egy szilárd vonatkoztatási pont, egy olyan mérce, mellyel nemcsak önmagunkat, de a világot is mérhetjük.

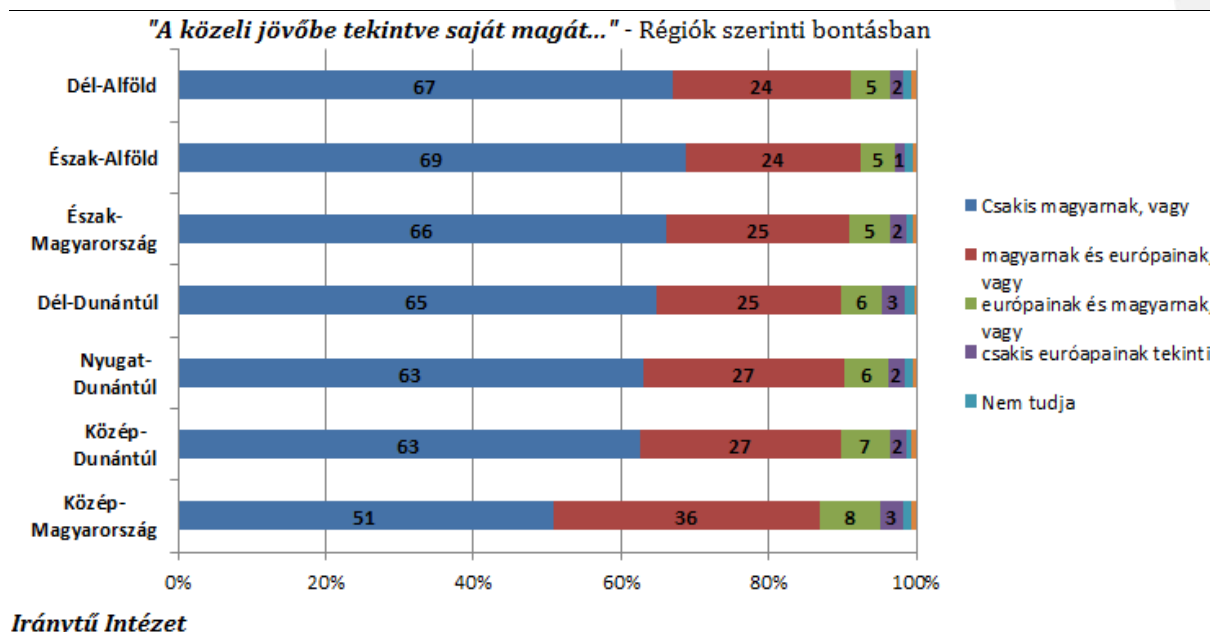
Az Iránytű Intézet 2014 őszén telefonos közvélemény-kutatást végzett³⁶, hogy az európai identitás és a nemzeti önazonosság absztrakt fogalmát, viszonyrendszerét vizsgálja. Kutatásunk során rákérdeztünk arra, hogy az egyes polgárok mennyire tekintik magukat magyarnak, illetve európainak (kizárólag, vagy is-is, illetve milyen preferencia-sorrendben), vagyis a kollektív identitás nemzeti vagy európai szintje áll-e közelebb hozzájuk.

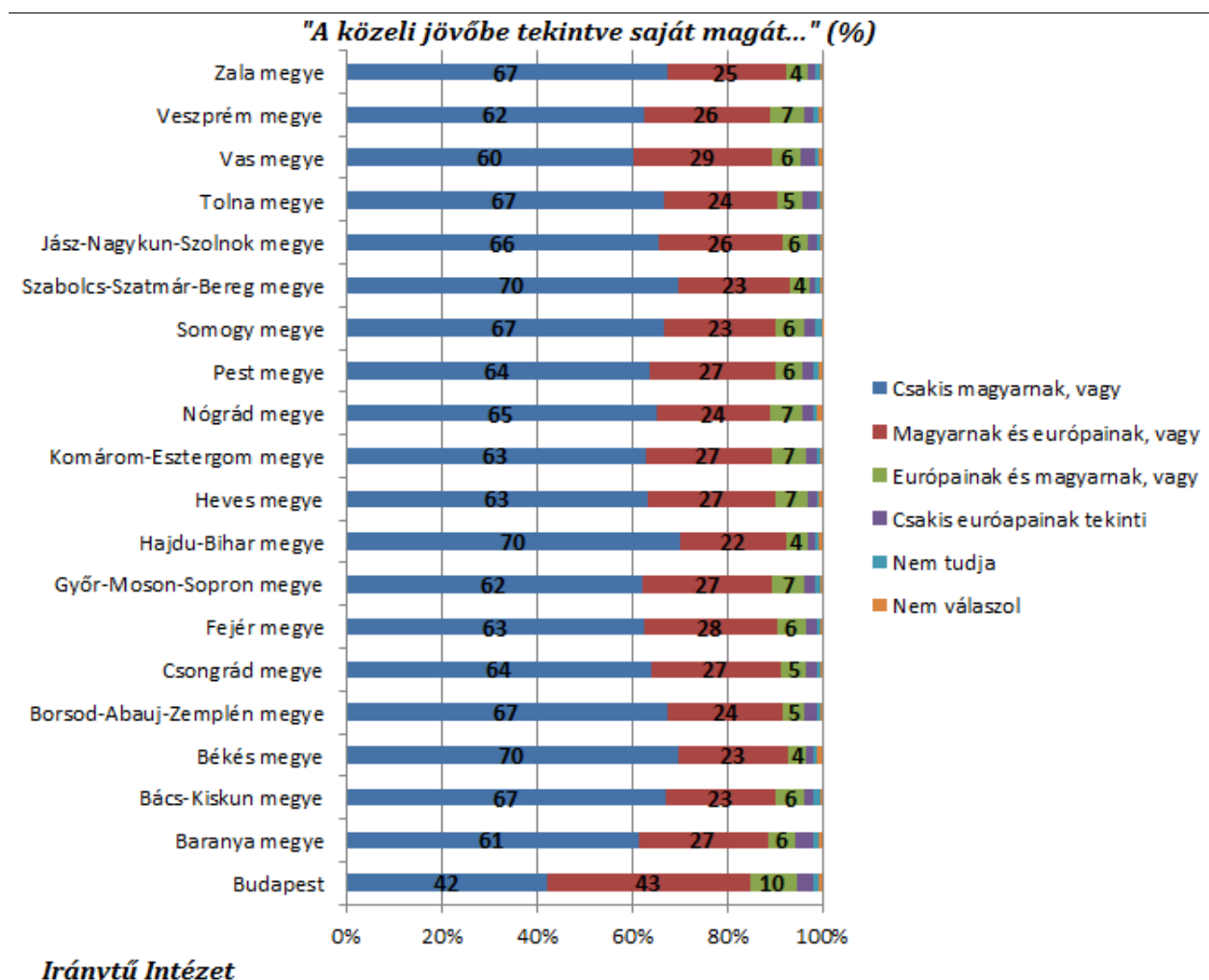
A megkérdezettek túlnyomó többsége (61 százaléka) „csakis magyarnak” vallotta magát (kizárólagos nemzeti identitás), további 28 százalék elsősorban magyarnak, s csak azután európainak. Mindösszesen 6 százalék volt a magukat elsődlegesen európainak tekintők aránya, míg kizárólagos európai identitásról csak a megkérdezettek 2 százaléka vallott.

³⁵ Gereben, 1999: 128.

* Kutatásunk 5000 fős reprezentatív mintára épült. A feldolgozott adatok a megyei és fővárosi nem- és korösszetétel, a legmagasabb iskolai végzettség, valamint a településméret-kategóriák, illetve települések jogállása szerinti népességeloszlás alapján tükrözik a választókorú lakosság véleményét. A telefonos megkeresések 2014 őszén zajlottak.

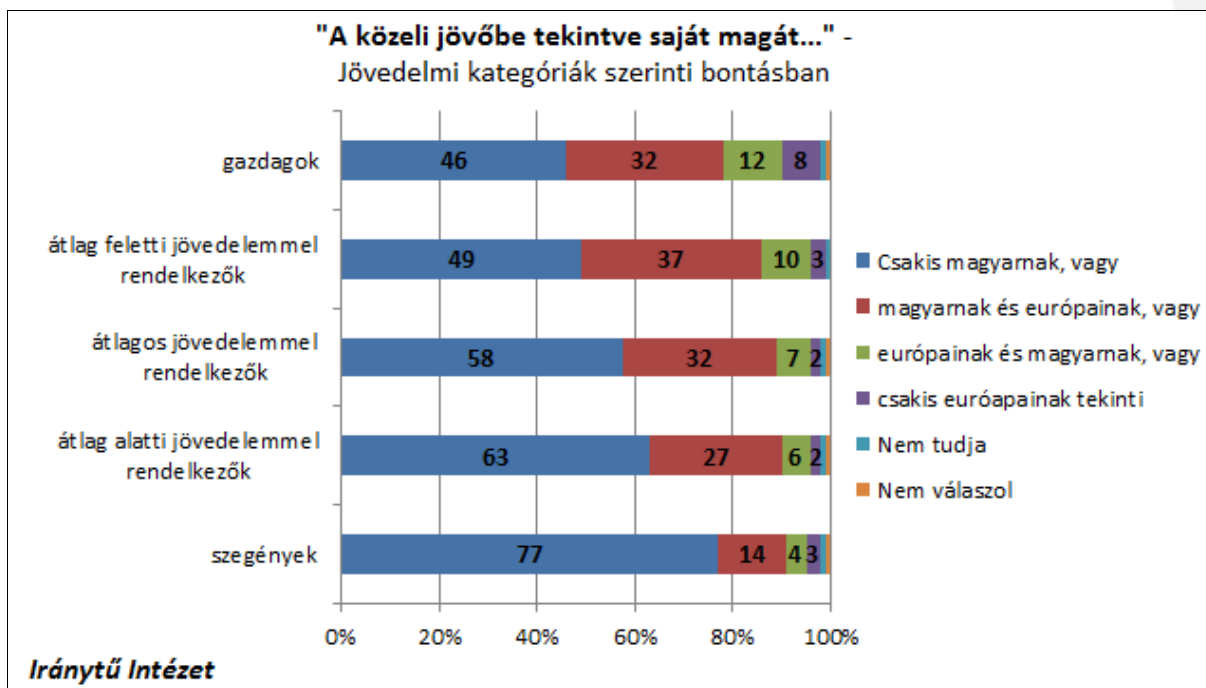

A válaszok tekintetében a régiós összevetés során sem beszélhetünk nagy disszonanciáról, ugyanakkor vannak bizonyos hangsúlyeltolódások. Az alföldi régiók (Észak-Alföld és Dél-Alföld) esetében volt a legmagasabb a kizárólagos nemzeti identitás aránya (69, illetve 67 százalék), míg a legalacsonyabb Közép-Magyarországon (51 százalék), ugyanakkor a közép-magyarországi válaszadóknál volt a legmagasabb az önmagukat elsősorban magyarnak, másodsorban európainak vallók aránya (36 százalék), tehát e régió polgárait is jellemző, hogy döntő részben a magyar identitás a meghatározó számukra.

A megyék szerinti bontásban jól láthatóan kitűnt a főváros eltérő mintázata. Budapesten ugyanis az országos átlaggal ellentétben kiegyensúlyozottnak bizonyult a kizárólagos nemzeti identitásúak és az elsődlegesen magyar, de európai identitással is rendelkező megkérdezettek aránya. A fővárosban az átlagosnál többen (10 százalék) voltak azok is, akik elsődlegesen európainak, s csak azután magyarnak vallották önmagukat. A kizárólagos magyar identitással rendelkezők aránya Hajdú-Bihar, Békés és Szabolcs-Szatmár megyékben volt a legmagasabb (70 százalék), a legalacsonyabb pedig Budapesten (42 százalék).

Nemek és korcsoportok szerint szegmentálva a kapott eredményeket, megállapíthatjuk, hogy a 18-29 év közötti korcsoportnál idősebb korcsoportokban mérhetően (mintegy 8-10 százalékponttal) magasabb az önmagukat csakis magyarnak vallók aránya. Ez alól csak a 60 év feletti férfiak csoportja a kivétel, ahol a mért érték (55 százalék) nagyjából megegyezik a 18-29 év közötti nők és férfiak körében tapasztaltakkal.

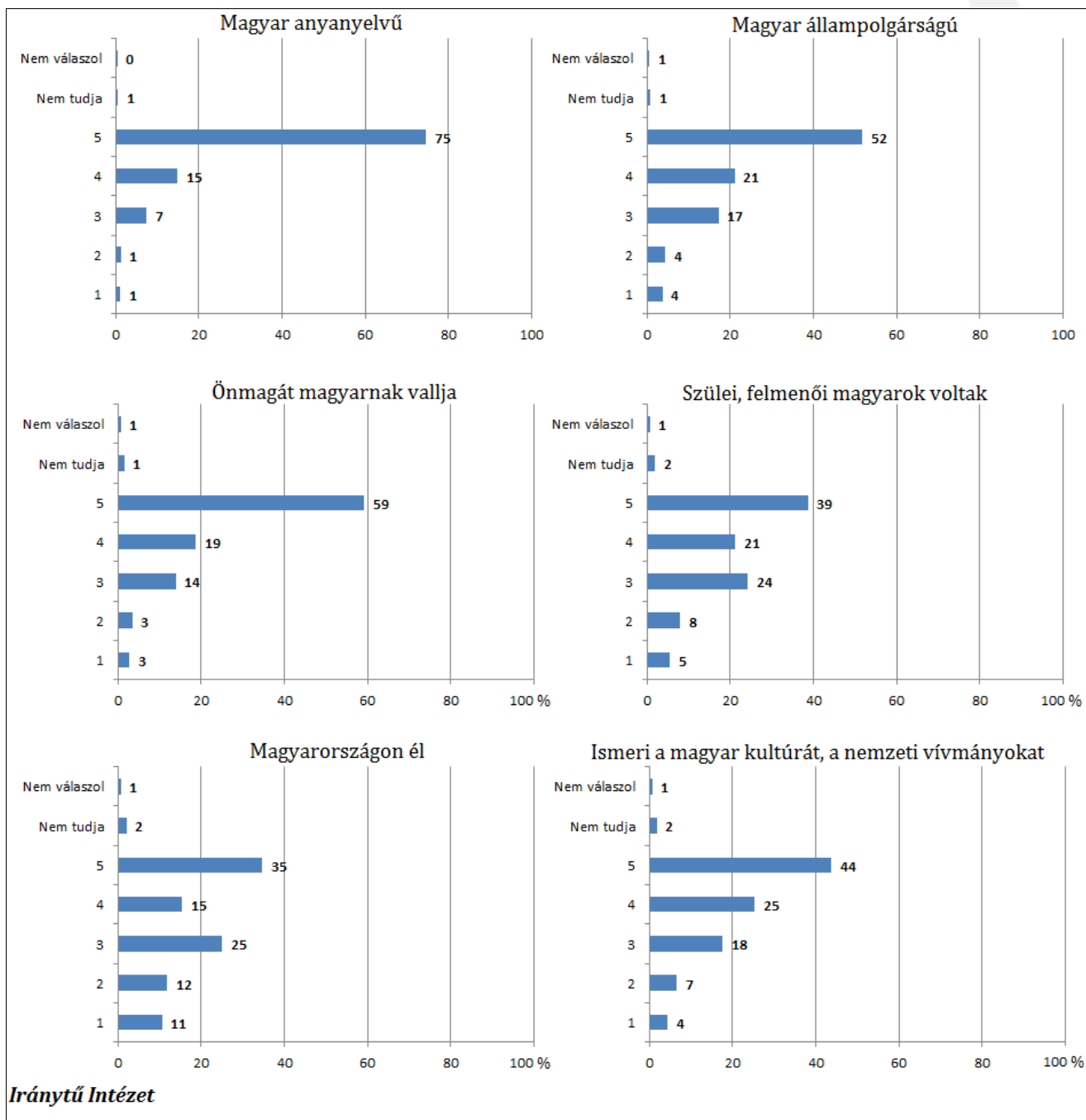
A jövedelmi kategóriák szerinti bontásból kiderül, hogy a jövedelemszint emelkedésével folyamatosan szűkül azon válaszadók köre, akik kizárólagos nemzeti identitásról vallottak („csakis magyarok”), ezzel párhuzamosan viszont fokozatosan bővül azok aránya, akik elsősorban magyarok, másodsorban európainak tartják magukat. Az elsődlegesen európai, másodsorban magyar identitással bírók arányszámának növekedése is a jövedelemszint emelkedésével mutat korrelációt.

Mindebből láthatjuk, hogy továbbra is domináns a magyar nemzeti öntudat, míg az európai identitás ennek inkább csak komplementere, semmint riválisa lehet. A magyarságról (valamint az európaiságról) mint absztrakt azonosulási pontról és érzelmi kötődésről, illetve annak megéléséről a feltett kérdésre adott válaszok önmagukban nem sokat árulnak el. Éppen ezért szükségesnek mutatkozott, hogy górcső alá vegyük, a polgárok mit értenek „magyarság” és „európaiság” alatt, vagyis milyen értékeket, ismérveket társítanak a „magyar” és „európai” fogalmakhoz. 2014. márciusi³⁷ közvélemény-kutatásunk során összegyűjtöttünk olyan jellemzőket, melyeket a közvélekedés, vagy a politika gyakran a „nemzet”, „nemzeti hovatartozás”, illetve az „európaiság” fogalmakhoz kapcsol. Ezután megkérdeztük a polgárokat, melyik tulajdonságnak mekkora jelentőséget tulajdonítanak (mekkorára értékelnek egy ötfokú skálán, ahol az 1-es a „legkevésbé”, az 5-ös a „leginkább” értéket jelöli). Mivel a felsorolásban szereplő

³⁷ Közvélemény-kutatásunk március 21-25. között zajlott 1000 fő telefonos megkeresésével. A kutatás mintája megyei szintről épült fel, a megyei népességeloszlásokon keresztül nemi arányok/korszerkezet, iskolai végzettség, valamint településméret (lakóhely) szerint reprezentálja Magyarország felnőtt lakosságát.

egy-
ismérvek értelmezése és értékelése szélesebb körű közéleti érdeklődést, illetve az átlagosnál magasabb műveltséget és bizonyos fokú elvonatkoztatási (absztrakciós) képességet igényelnek, a „magyar nemzethez való tartozás” és az „európaiság” mibenlétére vonatkozó következő két kérdésünk során csak a felsőfokú végzettséggel rendelkezők véleményét kértük ki.

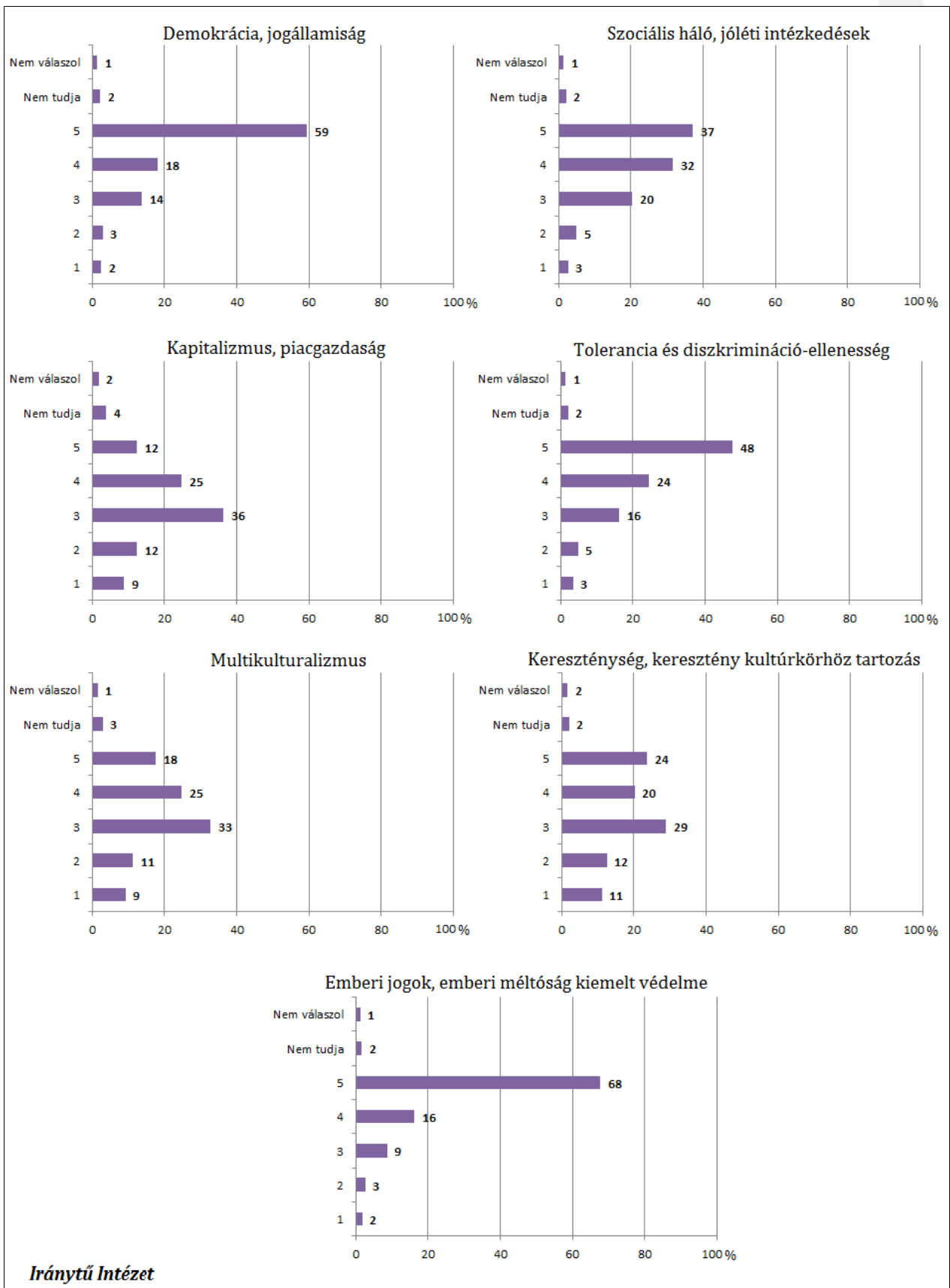
Az egyik kérdés így hangzott: *„Kérjük, egy 1-től 5-ig terjedő skálán értékelje, az alábbi tényezőket milyen mértékben tekinti a magyar nemzethez való tartozás jellemzőinek! Az 1-es a „legkevésbé”, az 5-ös a „leginkább” értéket jelöli.”* A válaszadóknak a következő tényezőket kellett fontosság szerint értékelniük: 1.) magyar anyanyelvű, 2.) magyar állampolgárságú, 3.) önmagát magyarnak vallja, 4.) szülei, felmenői magyarok voltak, 5.) Magyarországon él, 6.) ismeri a magyar kultúrát, a nemzeti vívmányokat. A válaszok megoszlását a következő diagram szemlélteti.

A válaszadók a legkiemeltebb („5-ös érték”=„leginkább”) helyen a magyar anyanyelvűséget említették, ugyanakkor kiemelkedő jelentőséget tulajdonítottak az önmeghatározásnak/magyar identitásnak („önmagát magyarnak vallja”) is. A kulturális dimenzió („ismeri a magyar kultúrát, a nemzeti vívmányokat”) szintén erősnek bizonyult, míg a vérégi (származási) tényező közepesen erősnek, a területi dimenzió („Magyarországon él”) pedig a többi szempontoz képest inkább gyengének (az „5-ös” és „4-es” értékelések együttes aránya csupán 50 százalékot tett ki). Érdekes, hogy a területi, az állampolgársági, a nyelvi-kulturális, a vérégi-származási szempontok, valamint a magyar öntudat milyen mértékben képesek árnyalni a vizsgált kérdést. E szempontokkal

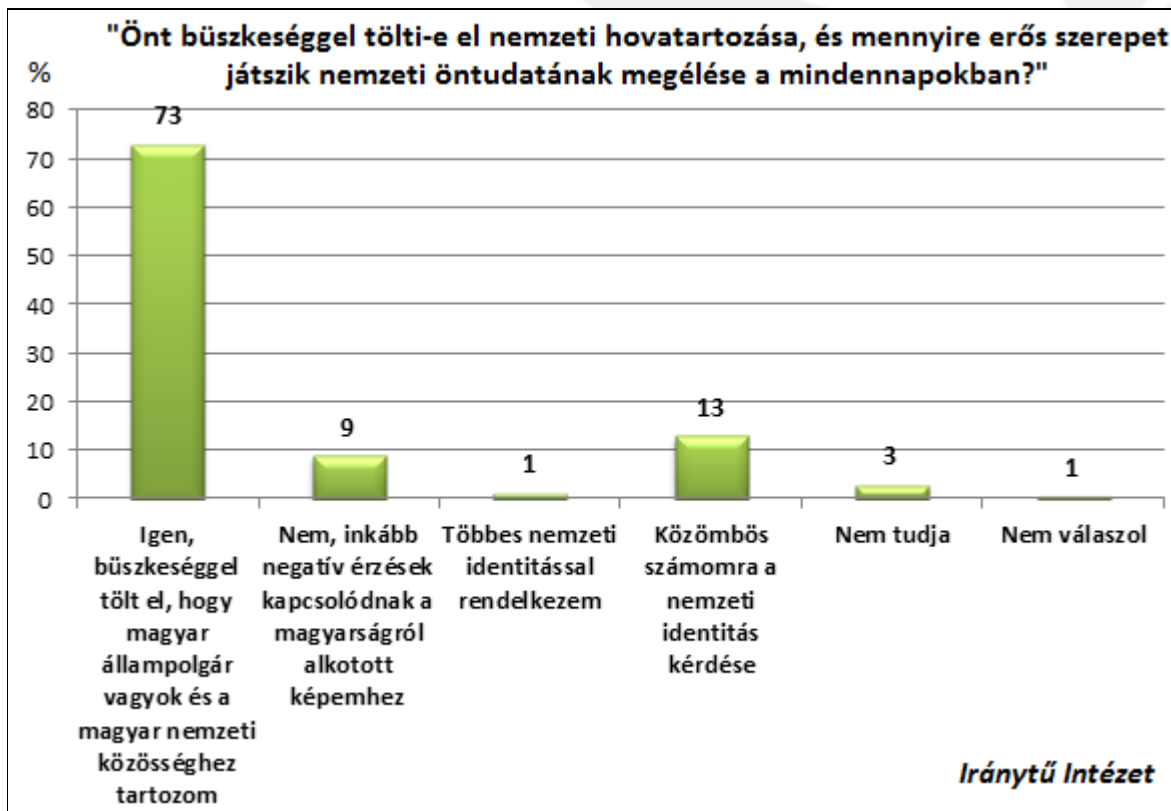
összevetve érdemes megjegyezni, hogy a második Orbán-kormány alatt a külföldi magyarok számára lehetővé tett kedvezményes honosítási eljárás a magyar nyelvtudást és legalább egy magyar állampolgárságú felmenő igazolását követeli meg.

Az „európaiság” fogalmának szubsztanciáját vizsgálva a következő kérdést tettük fel: *„Kérjük, egy 1-től 5-ig terjedő skálán értékelje, az alábbi tényezőket milyen mértékben tekinti az „európaiság” közös alapjainak! Az 1-es a „legkevésbé”, az 5-ös a „leginkább” értéket jelöli.”* A „európaiság” következő ismérvei szerepeltek a válaszpanelekben: 1.) demokrácia, jogállamiság, 2.) szociális háló, jóléti intézkedések, 3.) kapitalizmus, piacgazdaság, 4.) tolerancia és diszkrimináció-ellenesség, 5.) multikulturalizmus, 6.) kereszténység, keresztény kultúrkörhöz tartozás, 7.) emberi jogok, emberi méltóság kiemelt védelme. A válaszadók értékeléseit a következő diagramon láthatjuk.

A válaszadók mindenekelőtt az „emberi jogok, emberi méltóság kiemelt védelme”, a „demokrácia, jogállamiság”, valamint a „tolerancia és diszkrimináció-ellenesség” értékeket kapcsolták az „európaiság” fogalmához. Ezek valóban az ún. alapvető értékek közé sorolhatók az Európai Unióban, melyeket az Európai Unióról szóló Szerződés (EUSz.) második cikke is nevesít. A piaci (gazdasági) dimenzió menti megközelítés kapcsán elsősorban a „szociális háló, jóléti intézkedések” jellemzőt tartották a válaszadók karakteres európai értéknek, noha a gazdasági, illetve a kulturális dimenzió menti megközelítés már jóval kevésbé hangsúlyosnak bizonyult.

A nemzeti öntudat erőssége szempontjából szintén nem elhanyagolható tényező a nemzeti büszkeség kérdésköre. Ezt az egyén szintjén igyekeztünk vizsgálni, amikor 2014 márciusában kikértük a választók véleményét, mennyire büszkén (magyar) nemzeti hovatartozásukra, illetve miként élik meg azt a mindennapokban.

A magyar identitásukra büszke válaszadók aránya az összes megkérdezett közel háromnegyedét teszi ki (73 százalék), tehát meghatározó súlyt képviselnek. 13 százalékra mértük azon válaszadók arányát, akik számára közömbös tényező a nemzeti hovatartozás kérdése. A teljes minta alig tizedét (9 százalék) tette ki azok aránya, akiket inkább negatív érzésekkel tölt el a magyarsághoz való viszony. Érdeemes megjegyezni, hogy többes nemzeti identitásról csupán a megkérdezettek 1 százaléka nyilatkozott (ami meglehetősen alacsony érték), így valószínűsíthető, hogy a többes nemzeti identitással rendelkezők (általában gyakoribb azon válaszadóknál, ahol valamelyik

felmenő nem magyar nemzetiségű, és ez tudatosul a következő generációkban is, melyek adott esetben őrzik, ápolják a nem magyar ágról hozott nemzeti hagyományokat, kultúrát) inkább a többi válaszpanel nyújtotta kategóriába sorolták be magukat. Logikailag nem tekinthető ellentmondásnak sem, hiszen egy többes nemzeti identitással rendelkező polgár is lehet büszke magyarságára, vagy épp ellenkezőleg, de előfordulhat az is, hogy közömbös számára a nemzeti önazonosság kérdése.

Tanulságképpen elmondható, hogy az európai azonosságtudat létrehozásának módja még korántsem tekinthető kiforrottnak, mégis történelmi léptékből szemlélve a kialakult struktúrákat jelentős fejlődésen ment át a kontinens. A nemzeti identitás továbbra is meghatározó, ugyanakkor esetenként szoros a kapcsolata az európai azonosságtudattal. Nézetem szerint e két identitásfaktor inkább komplementere, semmint riválisa egymásnak. Racionális szemszögből is belátható, hogy mindazok a nemzeti értékek, jellegzetességek, melyekhez kötődünk, nem alakulhattak volna ki másutt, csakis az európai civilizációs térben, keresztény kulturális közegben. Pragmatikus szempontok szerint vannak esetek, kihívások, amelyeket lokális szinten lehet és érdemes megoldani, s vannak olyanok is, melyekre nemzetállami keretek feletti válaszokat kell adni. A szubszidiaritás elvének érvényesítése, az önépítés útja pozitív alternatívát, válaszlehetőséget kínál a helyi közösségeket érintő globális kihívások egy részére, de nem szabad elfeledni, hogy vannak problémák, elérendő célok, melyeknél csak széleskörű államközi összefogással érhető el a kívánt eredmény. A helyi kultúra, tradicionális értékek megőrzésének igénye egybevághat a nemzeti sajátosságok, a nemzeti öntudat fontosságának hangsúlyozásával.

Felhasznált irodalom

Kötetek:

Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008.

Csepeli György: Nemzeti tudat és érzésvilág Magyarországon a 70-es években. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1984.

Csepeli György: Szociálpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 1997.

Egry Gábor: Otthonosság és idegenség – Identitáspolitika és nemzetfelfogás Magyarországon a rendszerváltás óta. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010.

Gereben Ferenc: Identitás, kultúra kisebbség – Felmérés a közép-európai magyar népesség körében. Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest, 1999.

Koller Boglárka: Nemzet, identitás és politika Európában. L'Harmattan – Zsigmond Király Főiskola, Budapest, 2006.

Laczkóné dr. Tuka Ágnes: Az Európai Uniónk színe és fonákja. IDResearch Kft. / Publikon Kiadó, Pécs, 2009.

Örkény Antal – Székelyi Mária – Csepeli György – Poór János – Várhalmi Zoltán: Nemzeti érzés és európai identitás. Arktisz Kiadó – Balassi Kiadó, Budapest, 2007.

Pataki Ferenc: Élettörténet és identitás. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

Ring Éva: Államnemzet és kultúrnemzet válaszüttjén – A modern nemzetek születése Kelet-Közép-Európában. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2004.

Schlett István: A politikai gondolkodás története Magyarországon. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004.

Folyóiratok:

Antall József Emlékezete. Politikai elemzések. III. évfolyam 6. szám (4. kiadás). Író Gergely Alapítvány, Budapest, 2003. december (4. utánnomás: 2007. április)

Martonyi János „50 év és ami azután következik” című írása. Heti Válasz, 2007. március 22. 60-61. o.

Internetes hivatkozások:

Clifford Geertz: Darabokból álló világ – A kultúra és a politika térképének megváltozása. (2001) – Karádi Éva fordítása: Magyar Lettre Internationale, 49. szám, 2002. nyár:
<http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre49/geertz.htm>

Dér Aladár: Az európai identitás elméleti alapjai. Politikatudományi Szemle 2005/1. 125-150. o.:

<http://www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=ce6d422cd11f40119c9c10fa374cee4>

Joób Kristóf: Az el nem múlt múlt – Francois Furet, Ernst Nolte és a német történészvita: http://kommentar.info.hu/iras/2011_5/az_el_nem_mulo_mult_francois_furet_ernst_nolte_es_a_nemet_tortenezsvita

Kakasy Judit: Létezik-e európai identitás? Kisebbségkutatás, 2004. 2. szám (Szemle a hazai és külföldi irodalomból: Demesmay, Claire: Les Européens existent-ils? = Politique étrangère, 2003. 3-4. no. 773-787. o.):
http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2004_02/cikk.php?id=883

Maastrichti Szerződés:
http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_en.pdf

Ságvári Bence: Létezik-e európai identitás? Kisebbségkutatás, 1999. 1. szám (Szemle a hazai és külföldi irodalomból: Koivumaa, Katarina: Europe: Several Identities, or One Single Identity? *Perspectives*, 1998.10 no. 11-37.o. Nemzetközi Kapcsolatok Intézete, Prága):
http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_1999_01/cikk.php?id=25

Vasánszki Eszter: „Mi, európaiak...” – Az európai identitás megléte és kérdőjelei napjainkban. EU Working Papers 3/2002. 71-92. o.:
http://epa.oszk.hu/00000/00026/00017/pdf/2002_308_vasanszki.pdf